

سنجش کیفیت ابعاد زیست محیطی شهر مبتنی بر فضاهای شهری

(مطالعه موردی: مقایسه محله فردوسی در منطقه ۱۲ و محله شهرک بوعلی در منطقه ۲ تهران)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۳/۲۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۳/۳۰

روجا بوداگی

کارشناسی ارشد رشته شهرسازی - برنامه‌ریزی شهری، boodaghi.roja@yahoo.com (مسئول مکاتبات)

حمیدرضا صارمی

استادیار شهرسازی - برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران saremi@modares.ac.ir

چکیده

به نظر می‌رسد افزایش اغتشاش بصری، کیفیت نامناسب فضاهای شهری و آلودگی‌های زیست محیطی که منجر به عدم حضور پویای شهروندان در فضای شهری شده است. از این رو سنجش کیفیت ابعاد زیست محیطی شهر به لحاظ برخورداری از فضای شهری را در جهت ارتقای فضاهای شهری مان انجام شده است. در این پژوهش مفاهیم شهر، فضای شهری، کیفیت فضای شهری، ابعاد زیست محیطی شهر مورد توجه قرار گرفته است.

روش پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی بوده جامعه آماری کلیه افراد ۱۵ سال به بالا در دو منطقه محله فردوسی ر در منطقه ۱۲ و شهرک بوعلی در منطقه ۲ تهران بوده که از میان آنان ۳۸۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند ابزار پژوهش پرسشنامه محقق ساخته ۴۴ سوالی بوده، برای تجزیه و تحلیل از آزمون تی تک متغیره، تی مستقل و آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است.

یافته‌ها نشان دادند ابعاد زیست محیطی شهر تهران از دیدگاه پاسخ دهندگان ابعاد زیست محیطی در دو منطقه تفاوت معنی داری نشان ندادند. و همچنین یافته‌ها نشان داده بین ابعاد زیست محیطی شهر و موفقیت فضای شهری ارتباط معنی داری وجود دارد و نیز نشان داده شده که مدیران شهری نتوانستند در بهبود کیفیت ابعاد زیست محیطی شهر و تهیه برنامه‌های توسعه کیفیت فضای شهری تاثیر مناسبی بگذارند. با بررسی یافته‌ها مشخص گردید افراد از ابعاد زیست محیطی شهر در دو منطقه رضایت نداشتند هرچند میانگین پاسخ‌های شهرک بوعلی به دلیل رعایت نکات زیبایی شناسی بهتر بوده اما افراد در دو منطقه از عملکرد مدیران در ایجاد فضاهای شهری رضایت نداشتند.

واژگان کلیدی: سنجش کیفیت، ابعاد زیست محیطی شهر، محله فردوسی، شهرک بوعلی، منطقه ۲ تهران

مقدمه

انسان همواره با محیط اطراف خود در تعامل و رابطه بوده است. در دوران باستان در تعیین اندازه شهرها و شکل‌گیری فضاها ایده‌ها و اندیشه‌های فلاسفه به خوبی آشکار است. معیارهای مطلوب مورد استفاده اندیشمندان در طراحی فضاهای شهری آن دوران، امنیت، دفاع، انگیزه‌های اقتصادی، دسترسی، کارایی شهری با حفظ هماهنگی، انسجام، احساس زیبایی بصری، قابلیت به خاطر سپردن، تداوم با شکوه، تضاد، مقیاس انسانی، پنهان کردن عناصر نامطلوب و... بوده است. در حالی که امروزه عدم توجه به تجربه‌های پیشین علی‌رغم در دسترس بودن اطلاعات و روش‌های نوین در دنیا، عدم به‌کارگیری آنها موجب کاهش کیفیت فضاهای شهری در فضاهای شهری نوساز و خالی شدن شهر از مردم در ساعات مختلف شبانه‌روز به دلیل عدم عملکرد فضاهای شهری کهن مان شده است. (مدنی پور ۱۳۸۹، ۲۲)

اهمیت فضای شهری در ادبیات طراحی و برنامه‌ریزی شهری از آن جهت است که حتی گاهی از فضای شهری به عنوان پایه‌ی وجودی شهر نام می‌برند. فضای عمومی کالبدی است آمیخته با خصوصیات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی متفاوت که افراد بیگانه و آشنا در آن راه دارند. در واقع این فضا برای برقراری ارتباط با افراد جدید و کسانی که ناشناس هستند به وجود آمده است و فضایی تعدیل کننده و هماهنگ کننده نظام ارتباطی شهر به هنگامی است که افراد غریبه وارد آن می‌شوند (ذوقی ۱۳۸۹، ۳). محیط زیست شهری مجموع خدماتی است که مدیران شهری برای مقابله با آلودگی‌های مختلف در سطح شهر تدارک می‌بینند و امروزه به لحاظ تراکم و توسعه شهرها و بروز آلودگی‌های متعدد ارائه خدماتی که منجر به دفع آنها می‌شود از زمره این گروه از فعالیت‌های خدماتی می‌شود. (پسماند، فضای سبز،...)، از آنجایی که در فرایند طراحی فضاهای شهری ایران، رویکرد زیست محیطی مورد غفلت واقع شده است و شهرهای ما مواجه با آثار اجتماعی و زیست محیطی توسعه شهری سریع در دهه‌های گذشته هستند (حسینی و همکاران ۱۳۸۶، ۲) باتوجه به این امر، در پژوهش حاضر تلاش شده است تا وضعیت کیفیت ابعاد زیست محیطی شهر در برخورداری از فضاهای شهری را در ۲ منطقه متفاوت به لحاظ قدمت بسنجیم با این هدف که با استفاده از نظرات شهروندان که استفاده‌کنندگان هر روز این فضاها هستند دریابیم که کیفیت ابعاد زیست محیطی فضای شهری در محله فردوسی در خیابان لاله‌زار منطقه

۱۲ تهران به عنوان یک فضای شهری تاریخی، دارای قدمتی در حدود ۱۰۰ سال و کیفیت ابعاد زیست محیطی فضای شهری در شهرک بوعلی منطقه ۲ تهران به عنوان یک فضای شهری برنامه‌ریزی شده و دارای قدمتی در حدود ۳۰ سال چه میزان متفاوت است. و مدیران شهری با توجه به دسترسی‌های آسان تر به اطلاعات روز دنیا و وضع قوانین و طرح‌های جدید تا چه میزان موفق بودند تا فضای شهری کهن ما را حفظ و از سویی فضاهای شهری نوپای شکل گرفته را پویا و جذاب نمایند. و بدین طریق با ارتقای کیفیت فضای شهری موجب رضایت شهروندان از فضاهای شهری خود شویم.

بیان مسئله

رشد بی‌رویه شهرها و بخصوص شهرهای بزرگ کشور در اثر عوامل سیاسی، اداری، اقتصادی، فرسودگی بافت شهرها و همچنین بی توجهی به ضوابط و معیارهای طراحی برای ایجاد فضاهای جدید و حفظ و مرمت بافت‌های قدیم، موجب بروز بحران شهر و شهرنشینی در ایران شده که این امر به پایین آمدن کیفیت زندگی در شهرها منجر شده است. شهر تجلی‌گاه ارزش‌های انسانی، اعتقادات، امیدها و نگرانیهاست. شهر به همه ارزش‌های بشری ارج و اعتبار خاصی می‌دهد و اگر شهر توقف کند توسعه اجتماعی - اقتصادی جامعه امکان پذیر نخواهد بود. اهمیت فضای شهری در ادبیات طراحی و برنامه‌ریزی شهری از آن جهت است که حتی گاهی از فضای شهری به عنوان پایه‌ی وجودی شهر نام می‌برند. فضای عمومی کالبدی است آمیخته با خصوصیات اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و اقتصادی متفاوت که افراد بیگانه و آشنا در آن راه دارند. در واقع این فضا برای برقراری ارتباط با افراد جدید و کسانی که ناشناس هستند به وجود آمده است و فضایی تعدیل کننده و هماهنگ کننده نظام ارتباطی شهر به هنگامی است که افراد غریبه وارد آن می‌شوند (ذوقی ۱۳۸۹، ۳)

از آنجایی که فضاهای شهری باستانی ما علی‌رغم برخورداری از ویژگی‌هایی چون استقرار مراکز تاریخی با ارزش، قرارگیری در مراکز ثقل ارتباطات درون شهری و دربر گرفتن قلب تجارت شهر یعنی بازار قدیم تهران دارای روندی جمعیت‌گریز است و همچنین فضاهای نوساز شهرهای ما با وجود در دسترس بودن استراتژی‌های جدید و به‌روز پیش‌روی مدیران شهری ما، مورد استقبال شهروندان قرار نمی‌گیرد و خالی از مردم است

از تاسیسات و چشم‌اندازهای لازم برای شکل‌دهی به فضاهای شهری برخوردارند و از طریق راهکارهای نوینی چون پیاده راه و باغ راه، سبز راه، محله پیاده مدار، مسیر دوچرخه سواری و اسکیت، حمل و نقل عمومی، بوستان‌های محله‌ای و همسایگی، ایستگاه‌های سلامت و محیط زیست می‌توانند به ارتقای کیفیت فضاهای شهری در محلات شهری کمک کنند.

در جریان رشد بدون برنامه‌ریزی شهرها و همگام با آن، کمیاب شدن مکان‌هایی که از کیفیت بالای فضای شهری و حیات اجتماعی برخوردار باشند در شهرهای کشورهای در حال توسعه، دستیابی به فضای شهری پویا و سرزنده برای بسیاری از مردم امکان‌پذیر نمی‌باشد. باوجود کثرت تحقیقات صورت گرفته در زمینه ارتقای کیفیت فضاهای شهری، همچنین نیازهای شهروندان ما از فضاهای شهری برآورده نشده و چه بسا تعداد بیشماری از فضاهای شهری سنتی و تاریخی ما نیز در این دوره کارایی قبلی خود را از دست داده‌اند. و علی‌رغم گفتمان نظری پیرامون طرح‌ریزی و توسعه نواحی شهری که دارای کیفیت زیست محیطی و سرزندگی شهری، مسئولان در عمل به این امر توجه چندانی نمی‌کنند و لذا این مهم مستلزم بررسی بیشتری است.

اما توجه صرف به کیفیت ابعاد زیست‌محیطی شهر از آن جهت است که یکی از عوامل مهم در ارتقای کیفیت فضای شهری بهبود ابعاد زیست محیطی آن فضا است و عدم توجه به ابعاد زیست محیطی شهرها موجب کاهش کیفیت فضای شهری و ایستا شدن مکان‌های عمومی شده‌است. از این برای تغییر رویه حاضر، لزوم تحقیقاتی در مباحث کیفیت ابعاد زیست محیطی شهر ضروری می‌نماید. از آنجایی که تامین نشاط و سرزندگی فضاهای شهری به یکی از دغدغه‌های اصلی نظام مدیریت شهری تبدیل شده‌است. با ارتقای کیفیت ابعاد زیست محیطی شهر، دستیابی به فضای شهری مردم-محور و پویا امکان‌پذیر می‌گردد.

اهداف این پژوهش را می‌توان به صورت خلاصه در موارد زیر خلاصه نمود:

بررسی نقش مدیران شهری در بهبود کیفیت ابعاد زیست محیطی شهر و تهیه برنامه‌های توسعه کیفیت فضای شهری؛

ارائه راهکارهای بهبود کیفیت فضاهای شهری از طریق ارتقای ابعاد زیست محیطی شهر

بررسی هرچه بیشتر مسائل مرتبط با ارتقای فضاهای شهری، ضرورتی است که در کشور ما احساس می‌شود.

با توجه به اینکه کیفیت زندگی شهروندان ارتباط مستقیمی با کیفیت محیط زیست شهری دارد از این رو با ارتقا سطح کیفی محیط‌های شهری، شهرهایی زیست پذیر برای ساکنینشان به ارمغان خواهیم آورد. فضاهای عمومی شهری نیز یکی از مهمترین حوزه‌های مورد توجه در ارتقای کیفیت شهرها است براین اساس توجه به بعد زیست محیطی نقش فضاهای شهری را در زیست پذیری و حفظ و ارتقا سطح محیط زیست شهری مورد تاکید قرار می‌دهد. درواقع فضاهای پیاده مدار ضمن افزایش سطح حضور شهروندان در محیط و تشویق به برقراری تعاملات اجتماعی از نظر زیست محیطی نیز با کاهش میزان استفاده از انرژی‌های تجدید ناپذیر باعث کاهش آلاینده‌ها و سطح آلودگی‌های محیطی به ویژه آلودگی هوا، صدا و حفظ فضای سبز و گیاهان می‌شود این موضوع زمانی محقق خواهد شد که با برنامه ریزی و طراحی پایدار به تقویت و احیا فضاهای شهری به ویژه فضاهای پیاده مدار برای افزایش سطح حضورپذیری شهروندان و کاهش استفاده از وسایل نقلیه موتوری پرداخته شود درواقع توجه به نیازهای کاربران در کنار طراحی مناسب محیط‌های شهری با محوریت نگهداری و توسعه فضاهای سبز شهری زمینه تغییر ذائقه شهروندان را به پیاده روی در شهر برای تفریح و انجام امورات خود را فراهم خواهد آورد (مویدی ۱۳۹۲، ۱)

این پژوهش در نظر دارد با شناخت معیارهای با اهمیت در ارتقای ابعاد زیست محیطی فضاهای شهری، الگوهایی بهینه را در این زمینه ارائه و از این طریق به بهبود کیفیت در فضاهای شهری کشور یاری رساند.

اهمیت و هدف پژوهش

همانطور که در مقدمه شرح داده شد، فضای شهری به علت نقشی که در زندگی روزمره ساکنین به لحاظ عملکردی، مراجعه مردم و کیفیت زیست محیطی و شکل‌دهی هویت ساکنین ایفا می‌کنند بسیار حائز اهمیت است. این فضاها را می‌توان در دو شکل ایستا و پویا تصور کرد. شکل ایستا معمولا گستره‌هایی را در بر می‌گیرد که به علت وسعت و مقیاس آن بدون ایجاد فضای مکث در کنار عملکردی شاخص، فضای شهری را شکل دهد. اما شکل پویای این فضاها به طور معمول در محورهایی شکل می‌گیرند که به لحاظ عملکرد جذاب جمعیت بوده و در کنار فعالیت‌های فراغتی و گردشگری

پارامترهای شامل تغییرات میکروکلیماتیک، شهری فضا و ترافیک، کاهش ضایعات و دیگر عوامل موثر بر محیط زیست شهری است.

تحقیق و بررسی، نقش عوامل کلیدی را در کیفیت زندگی ساکنان نشان می‌دهد که این عوامل پیچیده شامل مسائل چند بعدی و ویژگی‌های از قبیل فشار زیست محیطی، مدیریت کل آب، کل مدیریت مواد زائد، سطح سر و صدا و سپس آلودگی هوا و ... (دنیل ۶۳۳، ۲۰۱۶)

محیط زیست طبیعی و ساخته شده برای کیفیت زندگی بسیار مهم است. استریکیمه شاخص‌هایی را برای ارزیابی محیط زیست که موجب ارتقای کیفیت زندگی می‌شود به شرح زیر آورده است: رفتار مسئولانه و مصرف خدمات زیست محیطی، ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی پایدار.

هدف اصلی توسعه پایدار - برای اطمینان از کیفیت زندگی برای نسل فعلی و آینده و کیفیت زندگی به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی پایداری و مفهوم استاندارد زندگی، که در درجه اول بر اساس درآمد است. استریکیمه معتقد اسن که کیفیت زندگی یک مفهوم گسترده تر و شاخص استاندارد کیفیت زندگی نه تنها شامل ثروت و اشتغال بلکه سلامت طبیعی و محیط زیست ساخته شده است، شامل: ابعاد جسمی و روانی، آموزش، تفریح و سرگرمی و اوقات فراغت، اجتماعی تعلق، و غیره

در نتیجه یک رابطه مستقیم بین کیفیت زندگی و محیط زیست وجود دارد است. تاثیر آلاینده ها، مواد خطرناک در سلامت مردم قابل توجه است. کیفیت محیط زیست، به عنوان جایی که اکثر مردم در آنها زندگی می‌کنند، اهمیت فراوانی دارد و در مورد کاهش مراقبت‌های خود از منابع طبیعی حفظ محیط زیست و منابع طبیعی به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌ها برای حصول اطمینان از پایداری رفاه در طول زمان و سیاست‌های زیست محیطی نقش مهمی در برخورد با اولویت سلامت جهانی را داشته است (استریکیمه ۹، ۲۰۱۴)

روش پژوهش

پژوهش حاضر، توصیفی از نوع میدانی است و در فرایند اجرای تحقیق از روش پیمایشی استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق حاضر عبارتند از کلیه افراد ۱۵ سال به بالا که در دو منطقه از شهر تهران (محل

بررسی نقش مدیران بر موفقیت‌های شهری و سنجش کیفیت شاخص‌های زیست محیطی شهری در مناطق ۱۲ و ۲ شهر تهران

سنجش کیفیت شاخص‌های زیست محیطی شهر به لحاظ برخورداری از فضاهای شهری (مطالعه موردی مقایسه محله فردوسی (لاله‌زار) در منطقه ۱۲ و شهرک بوعلی در منطقه ۲ تهران)

ارزیابی زیست محیطی به لحاظ برخورداری از فضاهای شهری در مناطق ۱۲ و ۲ شهر تهران

بررسی رابطه بین بین موفقیت فضای شهری و کیفیت در ابعاد زیست محیطی در فضای شهری در مناطق ۱۲ و ۲ شهر تهران

پیشینه پژوهش

باتوجه به روند تخریب محیط زیست و آلودگی هوا در محیط‌های شهری، فضاهای سبز می‌تواند باعث کاهش این معضل زیست محیطی باشند. افزایش فضای سبز و برنامه ریزی در جهت گسترش همه جانبه آن در شهرها و حفظ فضاهای سبز موجود می‌تواند این معضل زیست محیطی را به نحو مطلوب حل نماید. در این ارتباط مشارکت مردمی و وجود یک برنامه مدیریت ضروری می‌باشد (ختمی ۱۳۷۹، ۱)

آنچه اطراف انسان را احاطه کرده و آنچه انسان بر آن تاثیر می‌گذارد و آن را متاثر می‌سازد، محیط زیست را تشکیل می‌دهد. زمینه ترافیک و مشکلات محیط زیست با توجه به شروع دوران استفاده گسترده از وسایل نقلیه موتوری و همزمان با آن، گسترش شبکه راهها و عدم حفاظت محیط زیست اهمیت یافته است.

براساس آمارها ۶۰-۷۰ درصد آلودگی هوای تهران ناشی از سیستم حمل و نقل است. اقدامات انجام شده در کاهش آلودگی هوا تاسیس نهادهای مسول، تدوین ضوابط و تامین پشتوانه‌های قانونی، انجام مطالعات و تحقیقات، فعالیتهای آموزشی، اقدامات اجرایی می‌باشد. (دبیری ۱۳۷۹، ۷)

از ویژگی‌های محیط زیست، فضاهای باز در فضاهای شهری است که مورفولوژی شهری را تحت تاثیر قرار می‌دهد و موثر بر کیفیت زندگی شهری ساکنان و بازدید کنندگان فضاهای شهری است هدف از این مطالعه این است که توسعه یک فرضیه گسترده در ارزیابی پارامتریک مربوط به اصلاح محیط زیست شهری و کیفیت زندگی ساکن با بررسی ادبیات سیستماتیک، مشاهده درست و پیشنهاد در استراتژی طراحی جایگزین

استان مازندران، از جنوب به استان قم، از شرق به استان سمنان و از غرب به استان سمنان محدود می‌شود. استان تهران به لحاظ موقعیت جغرافیایی بین ۳۴ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۲۱ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۱۰ دقیقه تا ۵۳ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی قرار دارد. این استان با جمعیتی در حدود ۱۲۱۴۷۵۴۳ نفر، ۲۰ درصد از جمعیت کشور را در خود جای داده است (استانداری تهران معاونت برنامه‌ریزی، ۱۳۸۹).

تهران شامل ۲۲ منطقه، ۱۳۴ ناحیه و ۳۷۰ محله می‌باشد. الگوی شکل‌گیری قسمت مرکزی تهران به صورت شطرنجی و بقیه شهر از طریق خیابان‌های شعاعی مستقیماً به هسته مرکزی متصل می‌گردد. رشد ساختاری استخوان‌بندی شهر تهران به صورت قطاعی از امتداد محورهای اصلی شهر به ویژه جهت شمالی هسته مرکز اتفاق می‌افتد. نمای شهر در نقاط مختلف براساس عوامل جغرافیایی، اقتصادی، فرهنگی و تاریخی متفاوت است. در شمال شهر که به کوهها نزدیک‌تر است معمولاً خیابان‌ها و کوچه‌ها شیب‌دار و در جنوب شهر هموارترند. همچنین در جنوب شهر ساختمان‌ها بلندمرتبه کم‌تر و در شمال شهر بیشترند (کشفی، ۱۳۹۱:۶۳).

منطقه دوازده شهرداری تهران، از جمله مناطقی است که بخش قابل توجهی از بافت و هسته تاریخی شهر تهران را در خود جای داده است و بسان قلب این شهر مراکز و کارکردهای گسترده‌ای را در خود متمرکز کرده است و به همین دلیل علاوه بر ساکنین، روزانه از تمام نقاط شهر و نیز از تمام نقاط کشور بازدیدکننده‌های زیادی به این منطقه وارد می‌شوند.

منطقه ۱۲ با جمعیتی در حدود ۳۶۵۰۰۰ نفر و تعداد ۹۱۰۰۰ خانوار یکی از قدیمی‌ترین مناطق تهران است. این منطقه شامل ۶ ناحیه است و دارای مساحتی در حدود ۱۶/۹۱ کیلومتر مربع می‌باشد. منطقه ۱۲ دارای ۱۳ محله رسمی است اما در مجموع ۳۱ محله دارد (مهندسین مشاور باوند طرح تفصیلی منطقه ۱۲، ۱۳۸۶).

بیشترین بناها، محورها و گستره‌های به یادگار مانده از تهران تاریخی در منطقه ۱۲ قرار دارد. همانگونه که در جدول شماره ۸ منعکس شده است، ۳۱/۵ درصد از محدوده منطقه ۱۲ به مداخلات و اقدامات عمرانی نیاز فوری و جدی دارد: مرمت بافت (در حدود یک پنجم منطقه)، توانمندسازی و بهسازی (در حدود ۵ درصد) و تجمیع و نوسازی (در حدود یک دهم منطقه). منطقه ۱۲

فردوسی در منطقه ۱۲ به تعداد ۱۴۴۰۳ نفر و شهرک بوعلی در منطقه ۲ به تعداد ۱۴۲۸۵ نفر) زندگی می‌کنند، مورد بررسی قرار گرفتند که تعداد تقریبی آنان ۲۸۶۸۸ نفر بوده است. جهت تعیین حجم نمونه از جدول گرجسی و مورگان استفاده شده که در این پژوهش با یک نمونه اضافه ۳۸۰ نفر (محله فردوسیبه تعداد ۱۹۱ نفر و شهرک بوعلی به تعداد ۱۸۹ نفر) تعیین شده است. با توجه به این که اطلاعات ثابتی از افراد در دسترس نیست روش نمونه‌گیری در ابتدا به صورت طبقه‌ای در دو منطقه از تهران با توجه به درصد جمعیتی آنان به صورت نمونه در دسترس اما هدفمند به افراد ارائه شده.

ابزار پژوهش پرسشنامه محقق ساخته چند قسمتی پنج گزینه‌ای (طیف لیکرت) زیر نظر اساتید راهنما و صاحب‌نظران طراحی گردیده است که در قسمت نخست مشخصات دموگرافی افراد مورد بررسی قرار می‌گیرد و در قسمت بعدی به بررسی ابعاد زیست‌محیطی شهری در چهار بخش و در بخش سوم به نقش مدیران در بهبود ابعاد زیست‌محیطی فضاهای شهری با ۷ سوال مورد بررسی قرار می‌گیرد و در بخش آخر موفقیت‌های فضاهای شهری با ۱۱ سوال مورد بررسی قرار گرفته است. و شامل ۲۳ سوال تدوین شده است. جهت آزمون پایایی پرسشنامه از روش آماری آلفای کرونباخ بهره گرفته شده است به طوری که ۲۰ پرسشنامه در جامعه آماری به تصادف ارائه گردید که میزان پایایی در بخش دوم پرسشنامه ۰/۹۱ در بخش سوم پرسشنامه ۰/۸۶ در بخش چهارم پرسشنامه ۰/۸۴ بدست آمده است. در نتیجه با توجه به این طبقه‌بندی، ارزش‌های آلفا در این پژوهش، سطح قابل قبولی از پایایی را نشان می‌دهد.

جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی جهت تهیه و تنظیم جدول فراوانی و درصد فراوانی جهت تحلیل توصیفی داده‌های حاصل از اجرای تحقیق انجام و همچنین به منظور استنباطی فرضیه‌های تحقیق از آزمون کالموگروف اسمیرنوف بررسی نرمال بودن متغیرهای تحقیق بررسی فرضیه‌ها با استفاده از آزمون تی مستقل و تی یک گروهی و آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است.

یافته‌ها

استان تهران با وسعتی حدود ۱۸۹۰۹ کیلومتر مربع مساحت، فضایی معادل ۲/۱ درصد مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده است. این استان، از شمال به

شکل ۱: نقشه مناطق ۲۲ گانه تهران

بر اساس اطلاعات بدست آمده از تجزيه و تحليل اطلاعات پرسشنامه‌ها ۷۶٪ درصد از کل پاسخگويان را مردها و ۲۳٪ را نيز زن‌ها تشكيل مي‌دهند، همچنين ۴۳٪ از پاسخگويان داراي سن ۲۵ تا ۳۵ سال (بيشترين فراواني) و ۱۵٪ نيز مربوط به پاسخگويان داراي سن ۳۵ تا ۴۵ سال (کمترين فراواني) مي‌باشند و همچنين ۳۹٪ از پاسخگويان داراي مدرک تحصيلي فوق ديپلم و ليسانس (بيشترين فراواني) و ۱٪ نيز بي سواد (کمترين فراواني) مي‌باشند و نيز ۶۳٪ از پاسخگويان داراي قوميت فارس (بيشترين فراواني) و ۱٪ نيز داري قوميت افغان (کمترين فراواني) مي‌باشند و ۹۵٪ از پاسخگويان داراي دين اسلام و مذهب شيعه (بيشترين فراواني) و ۲٪ نيز مربوط به پاسخگويان مسلمانان اهل سنت (کمترين فراواني) مي‌باشند و ۸۰٪ از پاسخگويان داراي شغل (بيشترين فراواني) و ۲٪ نيز بيکار و داري درآمد (کمترين فراواني) مي‌باشند.

به رغم جاي دادن کارکردهای فراشهري در خود، بافت ريزدانه‌ای دارد. منطقه ۲ شهر تهران از شمال به محدوده قانوني شهر، از جنوب به خيابان آزادي، از شرق به بزرگراه چمران و مسيل درکه و از غرب به بزرگراه محمدعلي جناح، بلوار اشرفي اصفهاني و مسيل فرحزاد محدود مي‌گردد. اين منطقه در ابتدای شکل‌گيري به عنوان ييلاقي سکونتي و خوش آب و هوا مورد استفاده قرار مي‌گرفت به تدريج به سمت حوزه سکونتي براي جمعيت رو به رشد تهران پيش رفته‌است (طرح تفصيلي منطقه ۲ مهندسين مشاور سرآوند، ۱۳۸۵) منقطه ۲ به دليل وجود رود- دره‌ها داراي ساختاري غيروابسته در محدوده شمالي تهران است. در اين منطقه مراکز ناحيه‌اي، منطقه‌اي، شهري و فراشهري وجود دارد. در اين منطقه عوارض طبيعي برجسته (پارک پرديسان) وجود دارد که مرکز تفرجي براي فعاليت‌های اجتماعي در منطقه به شمار مي‌آيد.

جدول ۱: توصيف متغيرهای پژوهش

متغيرها	شهرک بوعلی		محله فردوسي		مجموع
	میانگین	انحراف معيار	میانگین	انحراف معيار	
کيفيت زيست محيطی شهر	۲،۵۸	۰،۶۵	۲،۴۹	۰،۷۴	۲،۵۳
نقش مديران شهري	۳،۰۲	۰،۷۷	۲،۱۹	۰،۷۴	۲،۶۱
موفقيت فضاهای شهري	۲،۶۰	۰،۶۲	۲،۳۱	۰،۵۴	۲،۴۵

جدول ۲: جدول آزمون t

کیفیت زیست محیطی شهر	گروه ها	انحراف معیار	انحراف معیار	درجه آزادی	t جدول	t محاسبه شده	α	p-value
محیطی شهر	شهرک بوعلی (منطقه ۲)	۲.۵۸	۰.۶۵	۳۷۸	۱.۹۶	۰.۲۱	۰.۰۵	۰.۲۲۰
	محله فردوسی (منطقه ۱۲)	۲.۴۹	۰.۷۴					

با توجه به اینکه در جدول (شماره ۲) مقدار p-value در تمامی متغیرها به غیر از متغیر زیست محیطی از سطح $\alpha = 0.05$ کمتر می‌باشد: بین میانگین پاسخ-های متغیر زیست محیطی تفاوت وجود ندارد روش دوم: با توجه به یافته‌های جدول، t محاسبه شده با درجه آزادی (۳۷۸) و آلفای (۰/۰۵) از t جدول (استاندارد شده) به میزان (۱/۹۶) بزرگتر است و نتیجه می‌گیریم فرضیه صفر رد شده و فرضیه تحقیق تایید می‌گردد. نیز یافته‌ها عدم تفاوت متغیر زیست محیطی را نشان می‌دهد.

جهت بررسی رابطه‌ای بین موفقیت فضای شهری و کیفیت در ابعاد کالبدی در فضای شهری، در مناطق ۲ و ۱۲ شهرداری تهران از آزمون همبستگی پیرسون استفاده می‌گردد.

با توجه به اینکه در جدول (شماره ۳) پیرسون مقدار p-value در سطح خطای ۰/۰۵ معنی دار می‌باشد، بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان (هر دو منطقه) فرضیه صفر رد و فرضیه تحقیق تایید می‌شود و نتیجه می‌گیریم که بین دو متغیر رابطه وجود دارد. برای بررسی نوع و شدت رابطه به مقدار ضریب همبستگی پیرسون توجه می‌کنیم. با توجه به اینکه علامت ضریب همبستگی پیرسون مثبت می‌باشد، بنابراین رابطه بین دو متغیر همسو است که شدت آن نیز ۰/۵۴۴ می‌باشد. بین موفقیت فضای شهری و کیفیت زیست محیطی شهر، در مناطق ۲ و ۱۲ شهرداری تهران رابطه معنی‌داری وجود دارد که این رابطه از نوع همسو می‌باشد، یعنی با افزایش موفقیت فضای شهری، کیفیت زیست محیطی شهر نیز بهبود می‌یابد.

جهت بررسی میزان تاثیر مدیران شهری در بهبود کیفیت زیست محیطی شهر و تهیه برنامه‌های توسعه کیفیت فضای شهری از آزمون تی استفاده شده است.

با توجه به اینکه میانگین پاسخ‌ها بین ۱ تا ۵ می‌باشد، بنابراین میانگین نظری پاسخ‌ها نیز برابر با ۳ می‌باشد. در جدول فوق مشاهده می‌شود میانگین تمامی متغیرهای کیفیت زیست محیطی شهر از میانگین از میانگین نظری ۳ کمتر می‌باشد. که نشان دهنده این واقعیت می‌باشد که از لحاظ توصیفی پاسخ دهندگان کیفیت زیست محیطی شهر را نمی‌پسندند. همچنین مشخص گردید پاسخ دهندگان شهرک بوعلی کیفیت زیست محیطی شهر را بیشتر از پاسخ دهندگان محله فردوسی پسندیدند. و مشاهده می‌شود که میانگین متغیر نقش مدیران شهری (۲،۶۱) از میانگین نظری ۳ کمتر می‌باشد که نشان دهنده این واقعیت می‌باشد که از لحاظ توصیفی نقش مدیران شهری پایین تر از حد متوسط می‌باشد. اما میانگین پاسخ دهندگان در شهرک بوعلی از میانگین بالاتر بوده و این امر نشان دهنده میزان رضایت افراد از عملکرد مدیران شهری بوده است. در جدول فوق مشاهده می‌شود که میانگین متغیر نقش مدیران شهری (۲،۴۵) از میانگین نظری ۳ کمتر می‌باشد که نشان دهنده این واقعیت می‌باشد که از لحاظ توصیفی میزان موفقیت‌های شهری پایین تر از حد متوسط می‌باشد و موجبات رضایت پاسخ دهندگان را فراهم نکرده. همچنین مشخص گردید پاسخ دهندگان شهرک بوعلی موفقیت‌های شهری را بیشتر از پاسخ دهندگان محله فردوسی پسندیدند. برای بررسی فرضیه‌ها ابتدا میانگین پاسخ‌های مربوط به متغیرهای ابعاد کالبدی را در دو منطقه ۲ و ۱۲ شهر تهران محاسبه می‌کنیم و سپس توسط آزمون تی مستقل پاسخ‌های آنها در دو گروه با یکدیگر مقایسه می‌گردند که در صورت معناداری تفاوت میانگین‌های دو گروه تحت آموزش فرضیه فوق رد یا قبول می‌شود.

جدول ۳: خلاصه تحلیل آماری فرضیه چهارم پژوهش

متغیرها	مناطق	ضریب پیرسون	میزان خطا (α)	p-value
موفقیت فضای شهری	شهرک بوعلی (منطقه ۲)	۰/۵۷۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
و کیفیت زیست محیطی شهر	محله فردوسی (منطقه ۱۲)	۰/۴۱۲	۰/۰۵	۰/۰۰۰
	مجموع	۰/۵۴۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰

جدول ۴: آزمون تی

تعداد سوال	تعداد پاسخ دهنده	میانگین	انحراف معیار	تجدول	محاسبه شده	درجه آزادی	میزان خطا (α)	p-value
۷	۳۸۰	۲/۶۱	۰/۸۶	۱/۹۷	-۸/۹۴	۳۷۹	۰/۰۵	۰/۰۰۰

همان‌طور که عنوان شد کیفیت زیست محیطی شهر در برخورداری از فضای شهری در ۲ محدوده‌ی مورد بررسی در حد ضعیف ارزیابی گردید. لذا ارائه راهکارهایی جهت بهبود نقاط ضعف ضروری می‌نماید.

۱. تجهیز شهر به فضاهای سبز و توزیع مناسب آن در سطح شهر

۲. شناسایی مناظر زیبای موجود و تلاش در جهت حفظ و ارتقای آنها مانند حفظ دید به کوههای اطراف و درختان چنار کهنسال

۳. کاهش آلودگی از طریق تغییر مصرف سوخت و انرژی

منابع و مآخذ

- ۱) پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵)، مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، تهران، انتشارات شهیدی.
- ۲) پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵)، راهنمای طراحی فضاهای شهری، تهران، انتشارات شرکت طرح و نشر پیام سیما
- ۳) پوراحمد، احمد؛ حسام، مهدی؛ آشور، حدیثه؛ محمدپور، صابر. (۱۳۸۹). تحلیلی بر الگوی گسترش کالبدی- فضایی شهر گرگان با استفاده از مدل‌های آنتروپی شانون و هلدن. پژوهش و برنامه ریزی شهری؛ ۱ (۳): ۱-۱۸.
- ۴) پیرموره، ژان و ماری آلن، ایو و لیز سابری، ماری (۱۳۷۳)، فضاهای شهری: طراحی، اجرا، مدیریت، ترجمه حسین رضایی و میر معزالدین مجابی و محسن رسول، تهران، موسسه انتشارات شرکت پیام رسا
- ۵) رضویان، محمدتقی؛ شمس پویا، محمدکاظم؛ ملاتبارلهی، عبدالله. (۱۳۹۳). کیفیت محیط کالبدی و حس مکان (مورد شناسی: دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی تهران). جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای بهار ۱۳۹۳؛ ۴ (۱۰): ۸۷-۹۶.
- ۶) شرکت مهندسی پارس‌بوم (۱۳۸۶). گزارش طرح تفصیلی و الگوی توسعه منطقه ۱۲ شهرداری تهران
- ۷) شرکت مهندسی مشاوره سراوند (۱۳۸۵). گزارش طرح تفصیلی و الگوی توسعه منطقه ۲ شهرداری تهران

متغیر همان طوری که در جدول (شماره ۴) مشاهده می‌گردد، میانگین محاسبه شده برابر است با ۲/۶۲ که از میانگین نظری ۳ کمتر می‌باشد. که نشان دهنده منفی بودن نگرش پاسخ دهندگان نسبت به عملکرد مدیران در بهبود کیفیت زیست محیطی شهر بوده. در ادامه جهت تعمیم نظرات پاسخگویان به کل جامعه آماری پژوهش از آزمون تی استفاده می‌گردد.

با توجه به اینکه در جدول ۴ مقدار p-value از سطح $\alpha = 0/05$ کمتر می‌باشد و همچنین تی محاسبه شده (-۸/۹۴) از تی جدول (۱/۹۶) بزرگ‌تر است با توجه به میانگین بدست آمده و منفی بودن علامت تی می‌توان گفت عملکرد مدیران با تاثیر منفی مواجه بوده یا تاثیر گذار نبوده. با ۹۵٪ اطمینان این نتیجه حاصل می‌گردد که:

مدیران شهری نتوانستند در بهبود کیفیت زیست محیطی شهر و تهیه برنامه‌های توسعه کیفیت فضای شهری تاثیر مناسبی بگذارند.

نتیجه گیری

یکی از مهمترین آلودگی‌ها در فضای شهری ما، آلودگی زیست محیطی در فضاهای شهری است که ناشی از استفاده از مصالح و الگوهای معماری ناهمگون با فرهنگ محیطی و الحاق عناصر ناهماهنگ با بناهای کهن موجود و ایجاد عناصر غیرثابت محل کیفیت سیمای شهری در طرح نماهای شهری منطقه ۱۲ است یافته‌ها نشان داد تفاوت معنی داری بین ویژگیهای زیست محیطی دو منطقه وجود دارد. از لحاظ سرانه فضای سبز (پارکها) در مناطق، تراکم ترافیک، غیرگاز سوز بودن وسایل حرارتی در برخی محله‌ها و تعداد زیاد واحدهای کارگاهی باعث آلودگی هوا شده است.

همچنین یافته‌ها نشان داد بین موفقیت فضای شهری و کیفیت زیست محیطی شهر، در مناطق ۲ و ۱۲ شهرداری تهران رابطه معنی‌داری وجود دارد که این رابطه از نوع همسو می‌باشد و مدیران شهری نتوانستند در بهبود کیفیت زیست محیطی شهر و تهیه برنامه‌های توسعه کیفیت فضای شهری تاثیر مناسبی بگذارند.

17. Verburg P H; Ritsema Van Eck, J, R; de Nijs T C M; Dijst M J; Schot P). 2004). Determinants of land-use change patterns in the Netherlands, Environment and Planning B: Planning and Design, 31 (1) 125 – 150.
- 8) شمعی، علی. (۱۳۸۲). توسعه ناموزون فضایی - کالبدی شهر یزد و اثرات آن بر ساخت اکولوژی شهر. پژوهشهای جغرافیایی زمستان ۱۳۸۲؛ ۳۵ (۴۶): ۱۹-۳۷.
- 9) صادقی فرشته، رویا؛ دانشگر مقدم، گلرخ؛ دژدار، امید. (۱۳۹۱). بررسی رابطه طرح کالبدی در مجتمع‌های مسکونی و حس دل‌بستگی به مکان در بین ساکنین (مطالعه موردی: مجتمع‌های مسکونی امام خمینی و امام رضا در همدان). مدیریت شهری؛ ۱۰ (۳۰): ۲۵۳-۲۶۴.
- 10) ضمیری، محمدرضا؛ نسترن، مهین؛ محمدرزاده تیتکانلو، حمیده. (۱۳۹۲). تحلیلی بر شکل و روند توسعه فضایی و کالبدی شهر بجنورد در دهه ۱۳۸۰ (با استفاده از آنتروپی شانون، ضریب موران و ضریب گری). آمایش محیط؛ ۶ (۲۳): ۱۶۸-۱۸۰.
- 11) طیبیان، منوچهر (۱۳۷۹)، شهر و فضای شهری، تهران، فصلنامه معماری و فرهنگ، شماره ۶
- 12) فریادی، شهرزاد؛ شکور، علی؛ نگهبان، سعید؛ کریمی پور، هدی. (۱۳۸۶). مقایسه نقش و تاثیر عوامل محیط طبیعی در توسعه فیزیکی - کالبدی شهرها شهرهای نمونه: شیراز، یزد و بندر عباس. اولین کنفرانس مهندسی برنامه ریزی و مدیریت سیستم‌های محیط زیست
- 13) کشفی، سیدعلی، ۱۳۹۱ «بررسی اوقات فراغت شبانه در شهر تهران مطالعه موردی منطقه منطقه ۲۱ و تهران»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد طراحی و برنامه‌ریزی توریسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز
- 14) مدنی‌پور، علی، (۱۳۸۹) «فضاهای عمومی و خصوصی شهر»، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران، چاپ دوم
14. Dalia Streimikiene (2014), Natural and built environments and quality of life in EU member states, Journal of International Studies, Vol. 7, No 3, 2014, pp. 9-19.
15. Rogers, W. (2003), The Excellent city park system, in what makes it great & how to get there, P.Harnik (Ed). Washington DC, International City Managers Association.
16. Terry C. Daniel (2016), Measuring the Quality of the Natural Environment A Psychophysical Approach, American Psychologist, pp. 633